

Sixtův dům: z historie výzkumu jednoho domu na Starém Městě pražském

MICHAL BUREŠ

Ponecháme-li stranou výjimečné lokality jako je Pražský hrad, tak dům čp. 553/1 na Starém Městě pražském v Celetné ulici č. 3 patří bezpochyby k nejzkoumanějším stavebním památkám Prahy. Stavebně historický průzkum i archeologický výzkum tohoto domu a jeho parcel mají poměrně dlouhou historii.

První stavebně historický průzkum byl vyhotoven v rámci projektu „Dokumentace Prahy – Stavební průzkum a návrh asanace“ tehdejšího Státního ústavu pro rekonstrukci památkových měst a objektů pod vedením Dobroslava Líbala a pochází z prosince roku 1960 (*Heroutová – Jarešová – Líbal 1960*). Podobně jako u ostatních historických domů městského jádra tvoří tento stavebně historický průzkum základní kámen dalších průzkumů a výzkumů. Původní průzkum byl v prosinci roku 1987 doplněn Janem Mukem o zjištění ohledně raně renesančního portálu odhaleného v souvislosti s opravou fasády v rámci tzv. revitalizace Královské cesty (*Muk 1987*). Tento původní stavebně historický průzkum je také jediný, kterou nesouvisí ať už přímo nebo nepřímo s výzkumem archeologickým.

Následující výzkum prováděný v prostoru Sixtova domu čp. 553/I v šedesátých letech minulého století Ladislavem Špačkem byl pojmenován přímo „Archeologický a stavebně historický výzkum“, aby o přímé souvislosti nemohlo být pochyb. Kromě koncepční práce Líbalova týmu z padesátých let, všechny ostatní výzkumné a průzkumné práce byly vždy vyvolány zamýšlenou změnou stavu památky. V šedesátých letech 20. století se uvažovalo vést trasu podpovrchové tramvaje ze Staroměstského náměstí pod Celetnou ulicí směrem k Prašné bráně a záměr umístit do objektu stanici této podpovrchové dráhy vyvolal potřebu archeologického a stavebně historického výzkumu dokončeného nálezo-ovou zprávou v roce 1969. Projekt stanice podpovrchové tramvaje naštěstí pro památkový objekt nebyl nakonec realizován, neboť bylo rozhodnuto nestavět v Praze podpovrchovou tramvaj ale metro. Výzkum z let šedesátých se omezoval v podstatě na sondáž ve skle-
pích uličního, stavebně nejstaršího křídla celého traktu a na dílčí sondáž v průjezdu a na dvoře (*Špaček 1969*). Jakkoliv bylo využito archeologických metod, účelem archeologické sondáže byla spíše zjištění vedoucí k poznání stavební historie objektu než k archeologickému poznání, tak jak jsme zvyklí jej ve své komplexnosti chápat nyní. Ale ať už výzkumný záměr byl více stavebně historický nebo archeologický, je nepochybné, že se jednalo o jediný výzkumný počín realizovaný v objektu čp. 553/1, který zcela záměrně spojoval prvky stavebně historického průzkumu a archeologického výzkumu v integrální celek. V průběhu dalšího vývoje šly cesty archeologického výzkumu a stavebně historického průzkumu Sixtova domu paralelně až mimoběžně. V lepších případech se oba vý-

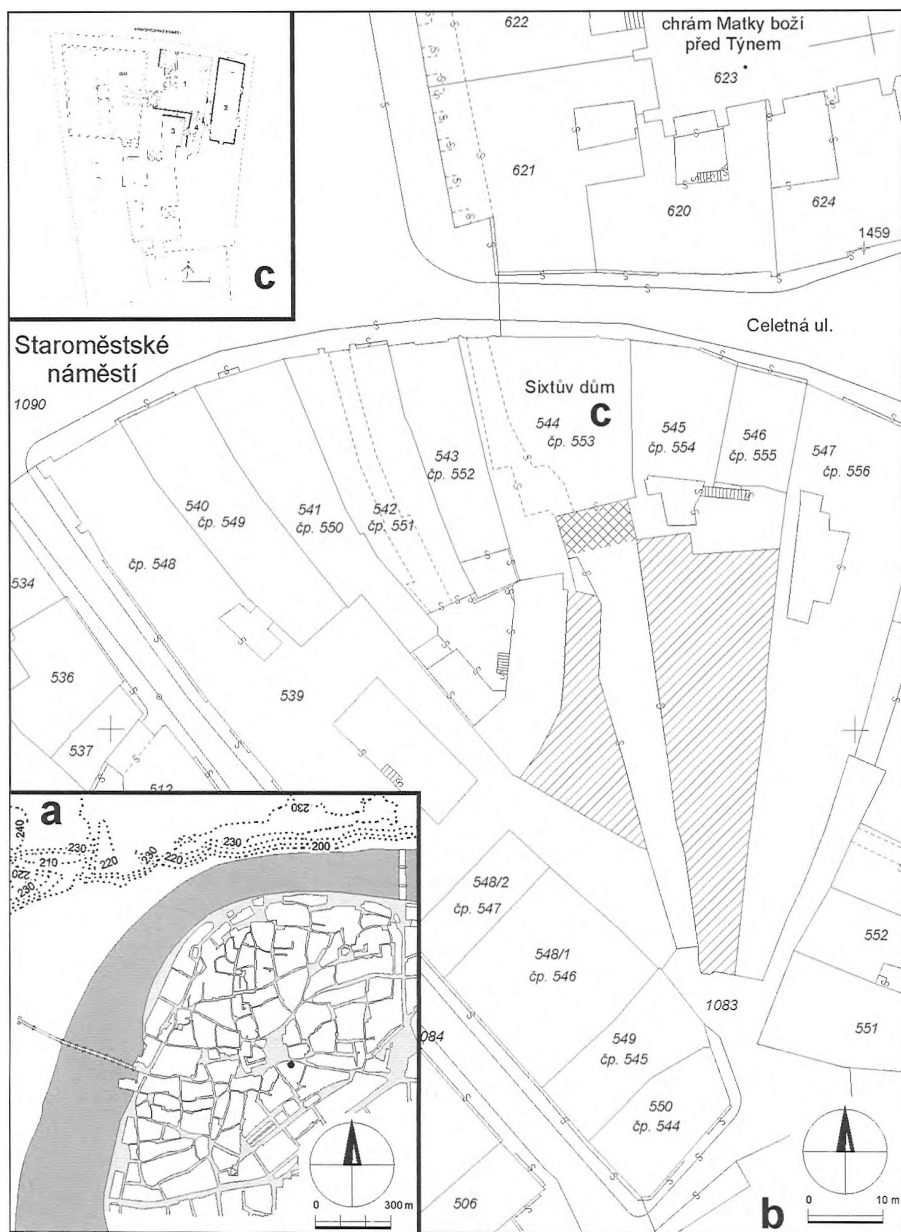
Obr. 1: Umístění sond archeologického a stavebně historického výzkumu z konce 60. let 20. století ve sklepech domu čp. 553/I (podle Špačka 1969).

zkumy setkávaly aby výsledky jednoho doplnily druhý, ale jejich postavení nikdy nebylo rovnocenné.

Od roku 1969 byly výzkumy domu čp. 553 přerušeny na dobu bezmála třiceti let. Historickému bádání se ne zcela překvapivě vyhnula rozsáhlá rekonstrukce uličního traktu čp. 553 na hlavní sídlo tehdejší Mezinárodní organizace novinářů realizovaná na počátku osmdesátých let, a tak další drobná archeologická sondáž následovala až v roce 1990. Její výsledky spolu s výsledky zjišťovacího výzkumu provedeného v roce 1994 vytvořily základ pro formulaci strategie následného předstihového výzkumu.

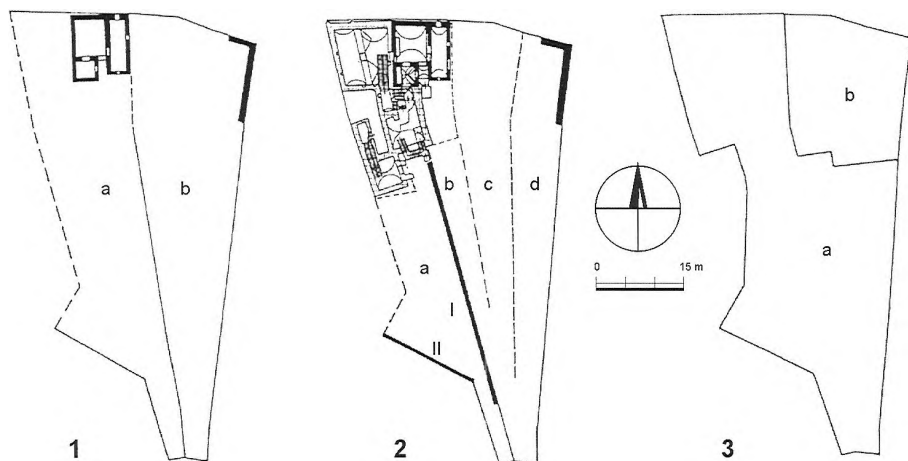
V březnu roku 1995 byl zahájen předstihový záchranný archeologický výzkum ve dvorních traktech a na podzim roku 1996 začal odkrýv dvora Sixtova domu čp. 553/1, který je situován v západní části vyústění Celetné ulice do Staroměstského náměstí. Archeologický výzkum realizovaný širokým týmem odborníků společnosti Archaiia a Ústavu archeologické památkové péče středních Čech (K. Hanzlíková, J. Petříčková, C. G. Turek, M. Bureš; P. Vařeka, V. Kašpar, P. Juřina, J. Frolík), částečně v předstihu před rekonstrukcí památkově chráněných objektů na hotelový komplex představuje dosud největší plošný odkrýv v bezprostředním okolí Staroměstského náměstí (1600 m²). Současně se jedná o poslední rozsáhlou plochu, kde nebylo historické nadloží dosahující mocnosti 2,5–3 m porušeno mladšími zásahy. Předstihový záchranný výzkum Sixtova domu byl koncipován jako komplexní výzkumný projekt části tohoto exponovaného areálu. Projekt, do kterého byl zahrnut vedle archeologického výzkumu také stavebně historický průzkum a environmentální výzkum, měl vytčeny tyto hlavní cíle: předlokační sídelní aktivita; formování parcel a jejich zástavby ve vrcholném a pozdním středověku; zázemí měšťanského domu – vymezení jednotlivých areálů, určení jejich funkcí (výrobní, skladovací, odpadní, komunikační) a proměn jejich struktury v čase; stavební kultura v sousedství zděné architektury (zástavba zadní části parcely tvořící zázemí románského a gotického měšťanského domu); hmotná kultura; život a životní prostředí (výživa, zacházení s odpadem, rekonstrukce životního prostředí). Vzhledem k ohrožení celé plochy stavební aktivitou bylo přistoupeno k celoplošnému odkrýv. Souběžně s terénním výzkumem probíhalo laboratorní zpracování a konzervace nálezů a byly analyzovány paleoenvironmentální vzorky (Bureš – Finková – Kašpar – Petříčková – Vařeka 1998, 603). Terénní část výzkumu stejně jako jeho zpracování pokračovala ještě v průběhu roku 1997, ale druhá polovina roku již byla těžce poznamenána nedostatečným financováním projektu. Z důvodů, které archeolog nemůže ovlivnit, byl na počátku roku 1998 projekt zcela zastaven (Bureš – Juřina – Kašpar – Vařeka 2002).

Jakkoliv zpracování bylo zastaveno maximálně v jedné desetině svého rozsahu bylo možno definovat několik relativně zřetelně odlišitelných nálezových horizontů. Nejstarší sídlištní horizont se projevuje zejména výrobními objekty a nelze u něj vyloučit možný předlokační charakter osídlení. Předběžné vyhodnocení nálezů však zatím umožňuje pouze rámcové zařazení do 2. poloviny 12. století. Ve druhém sídelním horizontu se vytváří nejstarší zástavba zadního traktu vrcholně středověké parcely, k jejímuž vymezení došlo někdy v 2. polovině 12. století. V této době se zřejmě staví také dva nejstarší románské domy, situované v čele parcel při dnešní Celetné ulici. Zástavba plochy dvora tohoto objektu byla tvořena četnými pravouhlými zahloubenými objekty různých velikostí a stavebních konstrukcí. Nelze vyloučit, že již v tomto horizontu byly vymezeny dvě parcely dosahující šířky 20–25 m. Rozbor archeologických situací naznačuje prostorové členění v linii dvorní obvodové zdi východního pozdně gotického křídla, tedy shodně s pozdější

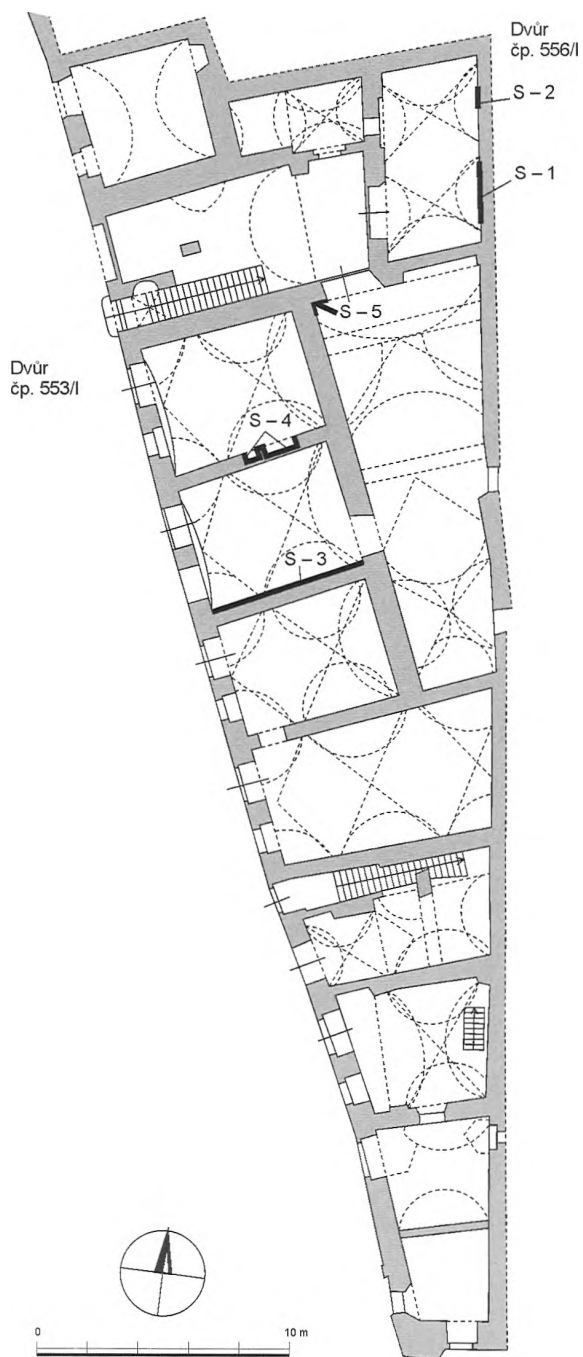
Obr. 2: (a) Plán Starého Města pražského s vyznačením polohy Sixtova domu čp. 553/I. (b) Výřez z plánu zachycující blok domů v jihovýchodní části Staroměstského náměstí, křížové šrafování – plocha výzkumu z roku 1990, šikmé šrafování – výzkum 1995–96, v roce 1997 – dvůr. (c) Půdorys sklepních prostor Sixtova domu, zvláště je zjištěné románské zdívo. Polohopisný obsah byl odvozen z katastrální mapy.

hranici čp. 553 a 554. Ve třetím sídelním horizontu předběžně datovaném do 1. poloviny 13. století pravděpodobně došlo k rozdělení původních dvou širokých parcel do tří až čtyř částí, které se projevuje také výstavbou dalších dvou domů (v dnešním západním traktu sklepů čp. 553 a za románským domem čp. 555), které společně s domem čp. 554 uzavíraly čelo západní parcely. Na užších parcelách výzkum zachytil výrazné stopy odlišného

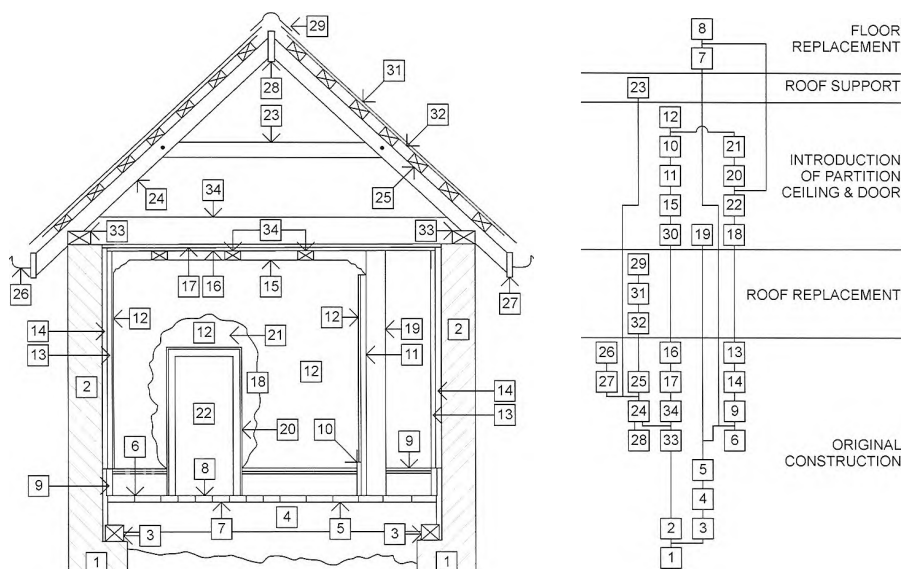
Obr. 3: (1) Předpokládaná parcelace ve 2. sídelním horizontu (rámcově 2. polovina 12. a počátek 13. stol.); vřazení románských staveb do této fáze je hypotetické. (2) Parcelace ve 3. a 4. sídelní fázi (13. stol.). K románské stavbě v západní části (parcela b) se připojuje raně gotický dům (parcela a); parcely odděluje parcelační hranice neznámé podoby předcházející kamenné zdi z konce 13. a počátku 14. stol. (I), jihozápadní část parcely ohraničuje zeď II ze stejného období. Předběžné výsledky vyhodnocení archeologických situací ve východní části zkoumaného objektu indikují obdobné členění původní široké parcely do dvou užších bloků (c, d). (3) Parcelace v polovině 15. století, (a) parcela pozdějšího domu U Sixtů (dnešní čp. 553/I) zahrnující jižní část parcely sousedního domu U Srpů (odprodána roku 1414), (b) parcela domu U Srpů, ke kterému patřilo také sousední stavení (dnešní čp. 555/I odprodané roku 1499; Bureš – Finková – Kašpar – Petříčková – Vařeka 1998).

využití zázemí obou domů, které se projevují v archeologických pramenech a mohou indikovat např. rozdílný způsob obživy jejich majitelů. Románské domy doložené stavebně historickým průzkumem, v jejichž sousedství zanedlouho vznikají další výstavné vrcholně středověké kamenné objekty, množství importovaných luxusních předmětů hmotné (velké torzo malovaného skleněného arabského poháru) a dokonce duchovní kultury (plastika Madony s Ježíškem patrně z parohoviny) nalezených při archeologickém výzkumu, stejně jako vysoký standard výživy, prokázaný osteologickým a paleobotanickým materiálem, dokládají velmi vysokou sociální úroveň zkoumaného prostředí. Přelom 13. a 14. století uzavírá možnost detailně sledovat archeologickými metodami podobu a využití parcel, jejichž terén se zvýšil v průběhu 13. století v důsledku ukládání odpadu o 1,2–1,8m. V této době dochází k radikální proměně projevů sídelní aktivity, zejména se mění zacházení s odpadem – prostor dvora se začíná udržovat čistý. Této změně rovněž odpovídá odlišná stavební kvalita zadní části parcel – dosud výhradně dřevěné stavby ustou-

Obr. 4: Půdorys přízemí východního dvorního křídla čp. 553/I s vyznačenými sondami hloubkového stavebně historického průzkumu z roku 1996 (podle Hanzlíkové 2000).

pily v této době nejstarší zděné výstavbě. Záznamy pocházející již z počátku 15. století vy-povídají o obchodních transakcích spojených se scelováním původních menších parcel. K definitivnímu spojení parcel došlo na počátku 16. století, kdy vznikají pozdně gotická dvorní křídla Sixtova domu a celý stavební komplex získává honosný palácový charakter. Dispozičně se tento komplex přizpůsobuje starší paprscité parcelaci tohoto staroměstského bloku (Bureš – Finková – Kašpar – Petříčková – Vařeka 1998; Bureš – Juřina – Kašpar – Vařeka 2002).

Obr. 5: Řez hypotetickou stavbou s označenými stratigrafickými jednotkami a jejich vývojový diagram (podle Harrise 1993).

Hlavním úkolem stavebně historického průzkumu prováděného v souvislosti s archeologickým výzkumem v letech 1995–1997 bylo napomoci interpretaci stavebních struktur odhalených v průběhu archeologického výzkumu pod zemí a propojit archeologizované části architektury s architekturou stojící. Současně se velká pozornost věnovala románské architektuře a jejímu vztahu k archeologickým situacím. Další cíle si ani stavebně historický průzkum financovaný z prostředků archeologického výzkumu nemohl klást. V ojedinělých případech pak byl rozšířen na dílčí hloubkové stavebně historické průzkumy související spíše než s archeologickým výzkumem či s celkovým studiem vývoje budovy nebo části budovy s potřebami projekce dílčích stavebních úprav a s ní související potřebou konzervace historicky cenných partií architektury (obr. 4; Hanzlíková 2000). Podobně tomu bylo i u dalšího stavebně historického průzkumu paralelně prováděného tehdejší Pražským ústavem památkové péče, který byl dělán přirozeně pro potřeby památkové péče ve vztahu k projektovaným zásahům do stavby. Dílčí průzkum realizovaný Z. Dra-

gounem, M. Trymlem a J. Škabradou na přelomu tisíciletí se omezil pouze na pozůstatky románské architektury v souvislosti s připravovanou publikací (*Dragoun – Tryml – Škabrada 2002*).

Zatímco snahou archeologického výzkumu bylo postupovat systematicky po jednotlivých stratigrafických jednotkách a jednotlivě je dokumentovat, stavebně historický průzkum vždy řešil jen konkrétní dílčí otázky. Informace pocházející ze stavebně historických průzkumů byly často buď obecné a nebo výsledky detailních hloubkových průzkumů byly nedostatečně navzájem propojitelné. U takto intenzivně zkoumaného objektu by se nabízelo vytvoření vývojového diagramu nejen pro archeologickou část (u současných archeologických výzkumů je vývojový diagram stratigrafických jednotek standardní součástí nálezové zprávy), ale i pro stavebně historickou část (srov. obr. 5) a jejich vzájemné propojení.

Stavebně historický průzkum má přes zdánlivou odlišnost metodik (srov. např. *Bureš a kol. 1994; Macek 1997; Procházka a kol. 2000; Spence 1990*; RCHME 1991) s archeologickým výzkumem mnoho společného (v některých zemích se pro stavební historii někdy používá termín „archeologie staveb“): jsou vyvolávány ve většině případů ohrožením památky/objektu stavební činností, jejich úkolem je nahradit mizející autentickou situací dokumentací a shromáždit o původní autentické situaci co největší množství relevantních dat, vývoj zkoumané situace je sledován stratigraficky a výsledky výzkumů mohou být podkladem pro rozhodování v procesu památkové péče a projekce staveb.

Literatura

- Bureš, M. a kol. 1994*: Terénní archeologický výzkum. Manuál vedoucího. Archaia, Praha.
- Bureš, M. – Juřina, P. – Kašpar, V. – Vařeka, P. 2002*: Madona ze Sixtova domu. Archeologický výzkum Sixtova domu na Starém Městě pražském, Dějiny a současnost 3/2002, 55–57.
- Bureš, M. – Finková, K. – Kašpar, V. – Petříčková, J. – Vařeka, P. 1998*: Výzkum parcely domu U Sixtů čp. 553/I na Starém Městě pražském, Archeologické rozhledy L, 603–618.
- Dragoun, Z. – Škabrada, J. – Tryml, M. 2002*: Románské domy v Praze, Praha – Lito-myšl.
- Hanzlíková, K. 2000*: Staré Město pražské, dům čp. 553/I U Sixtů v Celetné ulici. Nálezová zpráva o provedení dílčího hloubkového stavebně historického průzkumu ve východním dvorním křídle (Archiv Archaia).
- Harris, E. C. (ed.) 1993*: Practices of archaeological stratigraphy, London.
- Heroutová, M. – Jarešová, A. – Libal, D. 1960*: Stavebně historický průzkum domu čp. 553/I. Praha (Pasport SÚRPMO).
- Macek, P. 1997*: Standardní nedestruktivní stavebně historický průzkum, Příloha časopisu Zprávy památkové péče, ročník 57.
- Muk, J. 1987*: Stavebně historický průzkum domu čp. 553/I, doplněk. Praha (Pasport SÚRPMO).
- Procházka, R. 2000*: Zásady pro vyhotovení nálezové zprávy. Vnitřní předpis občanského sdružení Archaia č. 14. Praha.

RCHME 1991: Recording Historic Buildings, A Descriptive Specification. The Royal Commission on the Historical Monuments of England, London.

Spence, C. 1990: Archaeological Site Manual, London.

Špaček, L. 1969: Celetná 2, čp. 553/I. Archeologický a stavebně historický výzkum, Praha (Archiv NPÚ Praha, č.inv. 2445).